

MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI LEXIKON

minden kor

a főszerkesztő
Kőszeghy Péter

LX.

születésnapjára

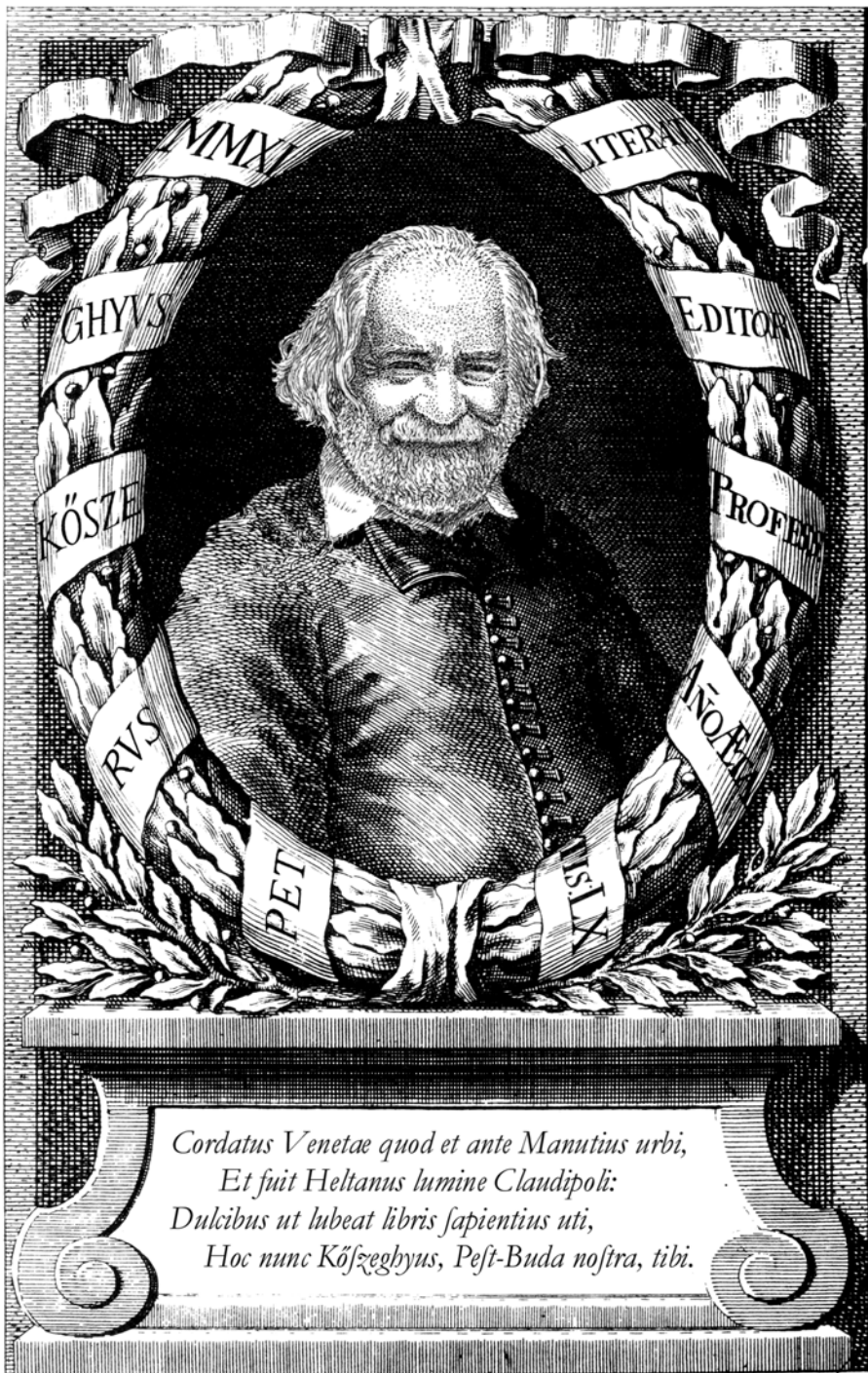

Budapest, 2011. szeptember 26.

MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI LEXIKON

LX.

a főszerkesztő, Kőszeghy Péter
hatvanadik születésnapjára

MAGYAR
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
LEXIKON LX.

minden kor

ányod térde – „Zsúpra aggnő”

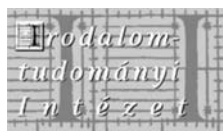
A főszerkesztő,
KŐSZEGHY PÉTER
hatvanadik születésnapjára

rec.iti
Budapest, 2011

Készült az MTA Irodalomtudományi Intézetében

A kötet elkészítését támogatták:
az MTA Irodalomtudományi Intézete,
a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete,
Dr. Láng Zsolt polgármester,
Budapest Főváros II. Kerületi Önkormányzata,
a Balassi Kiadó munkatársai
és a szerzők

A születésnapi köszöntésre ménesi bort adományozott
Balla Géza Pincészete (MONAVIN-PRO Kft.)

SZERKESZTŐK

BARTÓK ISTVÁN
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN
JANKOVICS JÓZSEF
SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

A borítón

(főnt) a fricsi kastély sgraffitódíszje: az erényeket megszemélyesítő nőalakok;
(középen) Szt. Joachim és Szt. Anna találkozása a jeruzsálemi Aranykapunál,
részlet a márkfalvi főoltárról, Móser Zoltán felvétele

A 2. lapon látható,

Kőszeghy Pétert ábrázoló metszetrajzot Pápai Páriz Ferenc képmásának
felhasználásával Hornyák László grafikusművész készítette

ISBN 978-963-7341-89-2

© A szerzők, 2011

Kiadja a rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja

<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Felelős kiadó Hegedüs Béla

Borítóterv Szentmártoni Szabó Géza

Tördelés, képszerkesztés Csörsz Rumén István

Képfeldolgozás Szilágyi N. Zsuzsa

Kötetterv, tipográfia a MAMŰL kötetei nyomán

Felelős szerkesztő Tamás Zsuzsanna

A KÖTET SZERZŐI

Ács Pál	Kerny Terézia	Sudár Balázs
Balázs Mihály	Keserű Gizella	Szabados György
Bartók István	Király Péter	Szabó András
Békés Enikő	Kiss Erika	Szabó G. Zoltán
Bene Sándor	Kovács Zsuzsa	Szabó Péter Károly
Bessenyei József	Kulcsár Krisztina	G. Szabó Zoltán
Bibor Máté János	Ludányi Mária	Szelestei N. László
Bitskey István	Marosi Ernő	Szentesi Edit
Boda Miklós	Maurer Zsuzsanna	Szentmártoni Szabó Géza
Csehy Zoltán	Mikó Árpád	Széphelyi F. György
Csorba Dávid	Monok István	Szőrényi László
Csörsz Rumen István	Móser Zoltán	Takács József
Deák Endre	H. Németh István	Terbe Erika
Entz Géza Antal	Németh S. Katalin	Tóth Csilla
Galavics Géza	Oborni Teréz	Tóth Tünde
Gömöri György	Ötvös Péter	Tüskés Anna
Havas László	Pajorin Klára	J. Újváry Zsuzsanna
Horváth István	Pálffy Géza	Vadai István
Horváth Iván	Petneki Áron	Vámos Hanna
H. Hubert Gabriella	Petróczi Éva	P. Vásárhelyi Judit
Hubert Ildikó	Prokopp Mária	Vass Éva Tünde
Jankovics József	Ridovics Anna	Viskolcz Noémi
Jankovits László	Rihmer Zoltán	Vizkelety András
Jánoska Amália	Ritoókné Szalay Ágnes	Voigt Vilmos
H. Kakucska Mária	Róna Judit	Zalán Tibor
Kecskeméti Gábor	Stoll Béla	Zvara Edina

A fényképeket készítették

Bartók István	Makky György
Berkemeier-Favre, Marie-Claire	Mihalik Tamás
Bertalan Vilmos	Móser Zoltán
Csörsz Rumen István	Pusztai Ágnes
Entz Géza Antal	Schmidt Péter
Galavics Géza	Szabó Ádám
Giso Grimm	Szelényi Károly
Hegede Béla	Szentesi Edit
Holl Béla	Szentmártoni Szabó Géza
Horváth Iván	Szepsy Szűcs Levente
Kardos Judit	Tamás Zsuzsanna
Kőszeghy Péter	Tüskés Anna
Kulcsár Krisztina	...és még sokan mások

A restaurált Jankó-szobor

szoborkatalógusából sem derül ki. A művésznék ez a fiatalkori alkotása azonban szerencsére nem veszett el. Valóban portré, és Beöthy egyik unokaöccsét, Gyurkó Jánost (vegyésszmérnök, 1922–2005) ábrázolja egyéves korában. A szobrot előbb az ő édesanyja, a művész nővére, id. Gyurkó Jánosné Beöthy Gizella (1896–1984) őrizte, majd pedig az ábrázolt személy, akitől az ő legidősebb lányához került. A 18 cm magas, gipszből készült szobor az 1950-es évek első felében megsérült, 2011 márciusában restaurálta Szabó Ádám.

Irod.: PASSUTH Krisztina, *Beöthy István. Az Aranysor szobrásza*, Bp., 2010.

Bibor Máté János

Beythe Imre (ejtsd: bejte; Böjte, Böythe; †Németújvár, 1624)

Ref. egyházi író, lelkész, esperes, könyvgyűjtő. →Beythe István fia, →Beythe András testvére. 1592-ben a wittenbergi egyetem hallgatója volt. →Batthyány (II.) Ferenc udvari papja. Németújváron lelkészként apja, Körmen-den esperesként testvére utódja volt. Jól ismerte a Batthyány család könyvtárát,

többször is segítségére volt urának, Batthyány Ferencnek egy-egy könyv megszerzésében. Apjához és →Szenci Molnár Alberthez hasonlóan ő is befolyásolta a németújvári udvar arculatát. ~ ösztönzésére Batthyány Ferenc kalendáriumokat nyomtattatott. ~ elégedetlen volt a cseh Johannes Korzenski nyomdász munkálataival, s miután az elhagyta a németújvári birtokot, ő lett egy időre a nyomda gondviselője. Javasolta, hogy Bernhard Mátét hívják meg nyomdásznak, aki éppen akkor hagyta el a Nádasdy család keresztúri nyomdáját.

~nek két műve ismert. Az egyik Martin Möller művének fordítása: *Az Úr Christusnak szentséges vacsorájáról való prédikáció...* (Németújvár, 1617), a másik pedig egy 2010-ben előkerült üdvözlő vers, melyet Johann Korzenskinek írt Németújvárra érkezése alkalmából: „Typographo. Artes, literae, gratia. Ars claret literis, literae sic arte probatae // Claescunt, errant docta per ora, vagae. // Dic tua sint veris ut semper consona dicta; // Quid placeant artes? quid literae valeant? // Artibus ingenuis stet honos, literis decus almis // Arte Typographiae

Gloria docta iuuet. // Anno 1617. // EME-
RICVS Beythe faciebat. // Johanni
Korzensio Typographo Vyvariensi.”
(Ujvarini 1617, Korzenski)

→Batthyány (I.) Ádám, miután katolizált, elzáratta a németújvári prot. iskola könyveit a helyi ferences kolostor könyvtárába. Ide kerültek a lelkészek és az iskola könyvei, köztük ~nek, apjának és testvérének legtöbb kötete is. Possessor-bejegyzései (*Emerici Beythe et fratrum christianorum*) szerint tagja volt a környéken működő művelődési körnek, amely közös használatú bibliotékát működtetett.

Kiad.: ZVARA Edina, *Johannes Korzenski németújvári nyomdász ismeretlen nyomtatványa 1617-ből. Pótlás az RMNy-hez*, MKsz, 2011.

Irod.: V. ECSEDY Judit, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei. XVII. század, I, Nyugat- és észak-magyarországi nyomdák*, Bp., 2010 (Hungaria Typographica, 2); *A körmenői Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó oklevelei, I, 1527–1625*, IVÁNYI Béla anyaggyűjtése, előszó MÁLYUSZ Elemér, kiad. SZILASI László, Szeged, 1990 (Adattár, 29/1); *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai, I, 1526–1760*, szerk. KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt, Pápa, 2009 (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések, 10); Theodor TABERNIGG, OFM, *Standort Katalog der Bibliothek in Güssing*, kézirat, Güssing, 1972; István MONOK, Péter ÖTVÖS, Edina ZVARA, *Balthasar Batthyány und seine Bibliothek*, red. István MONOK, Kismarton, 2004 (Burgenländische Forschungen. Sonderband XXVI – Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert, Band II); MONOK István, *„Ex libris Nicolai Bethlen et amicorum”*. Az „et amicorum” bejegyzésről és a közös könyvhasználatról, in *Szolgáltatatom ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit, Bp., 2009; ZVARA Edina, *Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban*, MKsz, 2011.

Zvara Edina

Bocskor-kódex (1716–39; Kolozsvár, Egyetemi Kvt., Ms. 12)

170 levél terjedelmű, kis haránt alakú kéziratós énekeskönyv. A kuruc kori, ill.

a 18. sz. első felében virágzó magyar →közköltészet fontos forrása.

Összeírója és néhány vers feltételezhető szerzője csíkszentléleki Bocskor János (†1770 k.); nem azonos a kuruc háborúk idején kapitányi rangot viselő, labanc-ként AI-Csíkban garázdálkodó idősebb rokonával, aki a szentmártoni vagy bánkfalvai előnevet használta. A gyűjtemény tulajdonosa a kuruc időkben legfeljebb kisdíák lehetett (az *Erdély története* tévesen nevezi kuruc vitéznek). Később literátus emberként széki tisztségeket viselt, évtizedekig assessor (az esküdszék tagja), a csíksomlyói szeminárium egyik provizora, majd 1755-ben állítólag főmegeybíró volt. Az ő idejében szolgált Csíkszentlélek plébánosaként Zöld Péter, aki később Moldvába bujdossott. Bocskor 1763-ban részt vett Mária Teréziának a székely határőrségre vonatkozó rendelete kihirdetésében (a „madéfalvi veszedelem” előzménye). 1756-ban elkészítette a Bocskor család családfáját (MOL).

A kézirat legkorábbi füzeteit, az ún. őskódexet Bocskor János 1716 és 1720 között, feltehetőleg csíksomlyói diákéveiben írta össze. Az újrakötés miatt ma ezek a kötet közepén, szétszórva találhatók. Egy latin megjegyzés a másolandó forrás hibáira utal: „hic per corruptionem multum deest” (romlottság miatt sok hiányzik [a versből]). Az 1720-as, majd 1730-as évekből több datált oldal segíti a tájékozódást, családi feljegyzésekkel.

A kézirat jól példázza, hogy a kuruc közköltészet megőrzését nem annyira a szabadságharc résztvevőinek és szemtanúinak köszönhetjük, sokkal inkább a következő, literátus értelmiségi nemzedéknek, az emlékezetközösség és kultusz megteremtőinek. Bocskor János apja, Bocskor Mihály maga is Moldvába bujdossott a szabadságharc után, s csak a közkegyelmet követően tért haza.

A világi repertoár sok kuruc kori bujdosóéneket őriz („Gondviselő édes Atyám...”; „El kell mennem, noha nehéz szívemnek...”; „Egy bujdosó szegény leány...”), az „Édes hazám, szánjad válásom...” és a „Sem apám, sem anyám, sem jó atyámfia...” kezdetűeket más forrás-